

Hörmətli Əli Rza müəllim, Güneydən salamlar. İranda farsları dilə gətirib səs-küy salduran Atabay filminə ingiliscə və öz dilimizdə yazdığım mmaqaləni qulluğunuza yollayırım.

Bəyənib məsləhət bilsəniz jurnalda çap etməsini rica edirəm. Sonsuz hörmət'lə,

Araz Əhmədoğlu

İRAN sinemasında gözənilməz bir ilk yarandı. Bu ilkin yaradıcısı Xoy'lu senarist, oyunçu, sayın Hadi bəy Hicazifər oldu.

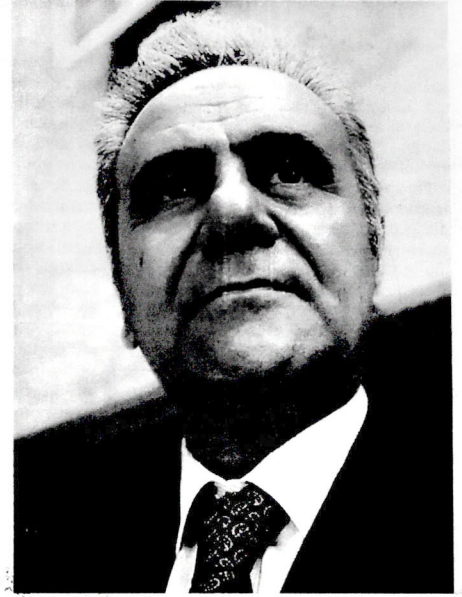
Tehran'da memarlıq oxuyan Atabay (Kazım) ata-baba yurduna döndükdə daha artıq çirkinliklər görüb dəliləyir. Atası başqa dostları'yla birlikdə bir daxmaya tərilib tüstüləyirlər. Bacısı əri uyuxdurucu üçün ata-baba torpaqlarını Fars bir dəllala (maklərə) satıb. Fars dəllal'sa iki qızı'yla birlikdə Atabayın yurdunda at çapıdır. Atabayın evlənməyə çox kiçik olan bacısı sevməzden əri Pərviz'lə evləndirilib, ondan bir oğlu var. Eyni halda əri Pərvizdən zəhləsi gətirdiyi üçün əski sevgilisi, Atabayın yaxın dostu, Yəhya'yla gizlicə görüşürlər. Pərviz də onu oğlu'yla təkbaşına buraxıb başqa şəhərdə özünə ev-əşik qurubdur. Fərruxliqə da bu dərdlərdə dözə bilməyib özünü kəndin ortasında yandırır.İndi Atabayın dünyası o bacısından qalmış bacoğlusunu, Aydın dir.

Yeni nəsil dərş oxumaq'la-ya da nəyin bahasına olur olsun - ata-baba yurdunu simgələyən kənddən qaçmaq istəyir. Bu nəslin simgesi kəndli qız obrazı Ceyran dir. Ceyran atası yaşda olan Atabaydan istə-

dikdə birinci anlamı daşıyır; "elimizin aydınları" de-dikdə elimizin ziyalı adamları, farsca "rovşənfekr" anlamında olub ikinci anlamı daşıyır. Özəl ad olaraq da ikinci anlamda işlənilir. Bu filmin mətnində Aydın obrazı evin təbərlək uşağı, tayfanın ən ağıllısı, ən gözəli Azərbaycanın ucaq bir kəndində yaşayıb farsca şər yazır, fars qızı Siminə vurulur. Aydın da Ceyran kimi yeni nəslə simgələyir. Ancaq bir elin ağıllısı Atabay'la Aydın olsa, vay olsun o elin ağıllı-sızlarına!Filmə gözə çarpan sorunlardan biri də "Aydın" sözcüyünün tələffüzü dir. "Gözün aydın!" duasında hamı düz tələffüz edir. Ancaq eyni sözcüyü özəl ad olaraq işlədəndə - yaşlılar yox, farsca təhsil almışlar - farslar kimi "Aydın" tələffüz edir. Bu da keçmiş əlifbada i səsi ilə i səslərinin bir şəkilə (????) yazılmasından irəli gəlir.

"Ceyran" sözcüyü Türkçədə heyvanların ən gözəli olduğu üçün qız adı seçilir. Ancaq yalnız "gözəllik" deyil, eyni halda "arınlıq; günahsızlıq" anlamını da daşıyır. 8-nci imam niyə ceyranın zamini olur? Niyə Türk ulusunda atalar qızlarına, aşiq olanlar'sa sevdiklərinə "Ceyranım!" deyir? Atabay filmindəki Ceyran şik görünən Simadan qat-qat gözəl dir. Ama Atabay kimilər bu gözəlliyi görə bilmir. Sinama salonunda Ceyranın sadə, səmimi davranışına birlikdə gülən tamaşaçılar əslində çağdaş toplumda bu saflığın artıq bir dəyər olmamasını vurqulayır. Elə bu düşüncədə olan bir toplumun gənc yaşda zor'la ərə verilmiş qızları, ərlə olduqlarına baxmayaraq gözəlik sevgililəri ilə görüşüb sonunda da özlərini öldürmək zorunda qalmağa məhkumdur.

Atabayın itirdiyi uçağ (cənnət) isə bacısı əri Pərvizin satıb sovurduğu bağ, bir də qurumaqda

Araz ƏHMƏDOĞLU

SSENARİSTİN VƏTƏN SEVDASI

yir onu alıb canını bu kənddən qurtarsın! Atabayı da Milyonlar Azərbaycanlı kimi Tehrana çəkən o xəyalların ardıca qaçmaq dir. Ancaq nə qədər güclü olursan ol, səni ikinci, bəlkə də üçüncü dərəcə vətəndaş sayanlar həmişə səndən üç-heçə qabaq olub qurduğun xəyallarına çatmaqda səni arxada qoyacaqlar. Atabay bilyurda klasın birincisi olur, ama ləhcəsi - Farsca'nın Türki ləhcəsi ilə danışmaq -üçün, onlardan biri olmadıyı üçün heç vaxt qurduğu xəyallara, istəklərinə çata bilmir. Dum-duru sevgisindən çıxıb Sima adlı Fars gözəli onu bir ev qurmaqdan uzun illər bo-yu məhrum edib saçını ağardır. Ama həmin adam ikinci dəfə bir başqa Simaya aşiq olur. Niyə Sima? Farsca "sima" sözcüyü bizim ana dilimizdə "üz; görüntü" anlamını daşıyır. Demək Kazım kimi gənclər-kəndlərinin darıxdırıcı (!) çevrəsindən çıxıb ayaqları böyük şəhərlərin təmtəraqlı, göz qamaşdırıcı həyəcanlarına çatdıqda oradakı gözəl görünən üzlərə, görüntülərə vurulub gərçək sevgidən uzaq düşürlər. "Eşqin gözü kor olur" deyənələr, "gərçək sevgini görə bilməyib, yalnız üzkdəki gözəlliyə vurulanların gözü kor dir" demək istəyiblər.

Atabay öz dili'ylə "Kazım öldü! Atabay!" desə də, başqa yerdə "insan dəyişməz" deyir. Bu paradoks "Atabay" adının varlığını - adın böyüklüyünə baxmayaraq -ancaq boş bir şuar olduğunu göstərir. O üzəndə Atabayöldü sandığı "Kazım"ı öz içində daşıyır. Filmin başlanışındakı ədədlər filmin sonunda eynən təkrarlanır. 2, 3, 4, 5, yəni iki rəqmin əvvəlində gələn ədədlər dəyişsə də, sonlarındakı "1" dəyiş-mir. Kazım adını dəyişib Atabay olsa da, düşüncə baxımından heç vaxt bir atabay ola bilmir. O üzəndə böyükdə dayısı olmaq istəyən Aydını da boş vətənin ardıca özü'ylə sürükləyir. Ata-babalar deyib: "Ağıllı adam iki dəfə bir dəlikdən sancılmaz!" Ama Kazım kimilər yüz dəfə sancılma da, ağıllanmaya-çaq. Ağıllansa idi, Aydını döyüb sonra da dəfələr'lə "Pox yedim!" deyib üz istəməzdi.Filmin ana qo-nusu senaristin bu baxışıdır.Yad əlliya göyül verənlərin sonu göz önündə dir. Üzü gülmüş bir beləsini görəniz, səlam yetirsin! Senarist bu anlamı çox gözəl bir səhnədə canlandırır. Qonaqlar gəlməmişdən öncə, Atabay onlara kəkkik otu yığmağa gedir. Ama güclü yel dağ başında naylonu onun əlindən alıb uçudur. Atabay isə boş bir naylonun ardıca dağ-daş-qa qaçmağa başlayır. Bu boş naylonun ardıca qaçmaq boş bir sevdanın ardıca qaçmağı simgələyir (təmsil edir).

"Aydın" sözcüyü "sevindən parıldayıb gülmək; açıq düşüncəli; düşüncəsi zaman'la ayaqlaşan birisi" anlamlarını daşıyır. Örnək üçün, "Gözün aydın!" de-

olan "Urmu gölü" dir. Ama artıq bu uçağlardan hər ikisi də Atabayın əlindən çıxıb!Qurumuş Urmu gö-lünün milyonları yaşayışı hədələyən duzlarının üstündə addımlayan hər bir Azərbaycanlı "Kim inan-ar, bir günlər biz burada çəmədik!" sözünü hansı yanqılar'la dilə gətirdiyini yaxşı anlayır. Doğma uçağın əldən vermmiş Atabay da, bacoğlusunu da sevgi axtarır. Ancaq sevgi sənib ardıca gətdikləri'sə sonunda boş çıxan ilqim dir.

Senariouluscul (milli) kimlik təməlinə qurulmuş bir düşüncədə qaynaqlanaraq yazılıbdır.Xoyun eş-siz Şəms minarəsi (qülləsi), tarixi bazarı, Müttəllib xan sarayı kimi abidələr Azərbaycan memarlığını ən gözəlcəsinə göz önündə canlandırır. Aşiq musiqisi bu gözəlliyi qat-qat artırır. Filmin mətnində hətta qayıq qapma (qayıq qoydu) kimi el oyunlarına da diqqət yetirilib.

Filmin güclü çəkilişi (rəssamlığı) var. Bu çəkiliş Xoyun, Azərbaycanın gözəllikləri ilə bir araya gələndə filmin gözəlliyi daha da artır. Filmin mətninə uyğun olaraq iki rəng monoton laytmotif yaradır. Xoyun təbiəti, eləcə də kəndlərinə yaşayan millət-dərdləri, darıxdırıcı həyat tərzini çatdırmaq üçün kameraman narıncı boyanı hakim qılır. Urmu gölünün durumunu isə maviyə çalan boz rəng'lə göstərir. Bu rəng ölümü çox gözəl təmsil edir. Özəllik'lə, Atabay'la Yəhyanı islələdə göstərdən səhnə çox klasik gözəllik daşıyır. Filmin əvvəllərində Atabay kəndin qəhvəxanasına girdikdə, qəhvə-xananın eşiyində uşaqlar qayıq-qapdı oynayıb. Eyni halda kəndin yanından keçən qatarın görüntüsü qəhvə-xananın camında yanqlanır. Aydın dir kameraman, eləcə də yönətmən üçün qatarın birbaşa görün-tüsünün önəmi yox imiş.Olsaydı, birbaşa qatarın gə-lişi görüntüyə alındıqdan sonra Atabayın qəhvəxa-naya gəlməsi çəkildirdi. Ama bu səhnə şans üzündən olsa da, filmin ən anlamli səhnələrindən biri dir. Bir-inci və ikinci Dünya Savaşının ərbablarının strate-jisinə qulluq etmək üçün nəzərdə alınmış bu lojes-tik dəmir yolu sözdə Nazizm, ama əslində Osmanlı emperatorluğu, eləcə də bütün Türk və İslam dün-yasına qarşı savaşıyan Müttəfiqlərin - birləşmiş dörd ölkə: Britaniya, ABŞ, Rusiya və Fransa -silah-sursatı Rusiya cəbhəsinə daşımaq üçün bu torpaqlarda yaşayan millətlərin pulu və əməyinin gücü'ylə çə-kilən strateji bir yol olub. Dünyanın hər yerində də-mir yolu təməl quruluş (infrastructure) sayılır. Get-diyi yerlərə gəlişməni daşımaq üçün çəkilib. Ancaq bu dəmir yolu bizim torpaqlardan çəkilsə də, bizim millətimize heç bir faydası olmayıb! Elə 21-nci yü-zillikdə Atabay filmində çəkilən bu kəndin özü bu düşüncənin canlı şahididir.

Filmin çəkilişi yaxşı alınıb. Ancaq toy səhnəsin-də kənd adamı yallı gedərək rəqş edənlərin ayaq hərəketlərini yox, yalnız hərəketədən başlarını gör-sədir. Bir də aşiq oxuyarkən adamın yalnız üzü'ylə ağzında görünən dişləri yaxın ekrana çəkilib. Bu böyük irad İran televizyonunda alışqanlıq döndü-rülmüş bir eyb dir. O gözəllikdə sədəfli sazı, istə-yərək, çəkməyib pulsuz aşiqin dişləri ilə burnunu ekrana çəkmək Sazın gücündən qorxmaqdan başqa nə ola bilər ki?

Atabay, Aydın, Yəhya, Sima rolları yaxşı alınıb. Özəllik'lə də Atabayın hirsli (pərtliyi), Aydının dum-duru sadəliyi ilə qarışanda, Azərbaycan, eləcə də bütün Türk dünyasına tanış, doğma duyular ya-rada bilir.Hikayə birinci şəxs baxış açısı'yla rəvayət edilərək başlayıb obyektiv baxış açısına keçir. Hika-yə baxımından çağdaş-ötəsi (post-modern) bir gər-çəkçi (realisti) əsər görə bilirlik.Gərillim bəri başdan Atabayın saydığı ədədlər'lə - 21, 31, 41, 51, 61, 71, 81, 91 -başlayıb bəlişiriz bir sonda eyni ədədlər'lə sonda çatır.

Quruluş baxımından yaxşı irəliləyir. Ancaq dia-loqlar, bəlkə də əsərin quruluşu, yer-zaman ölçüsü-nə görə kütlə səviyyəsindən yuxarı çıxa bilmir. Ana dildə təhsilin olmaması dərdi də ap-aydın gözə çar-pır. Obrazlar əsərin quruluşuna məntiq'lə yaradır. Ancaq Yəhya obrazını filmin ya hikayənin kontekst-inə görə daha yerli görünsün deyə ləhcə örgətmə-ni ilə yola salmaq olardı. Cavad İzzətinin yaxşı oyunçuluğuna baxmayaraq, nədən'sə, bəlkə də pul çatışmazlığı sorununa görə yaxşı alınmayıb.

Urmu gölü Azərbaycanın ölüb-qalma sorunu dir. Senarist bu dərdi, filmin çəkilişi və öz dili'ylə göz-əl çatdırı bilir. Yalnız, gecə işığındakı pəxlənlər (flamingolar) səhnəsindəki özəl etgiler (special ef-fects) gözəlliyinə baxmayaraq, yaxşı alınmayıb. Gö-lün istənilmiş quruluşmasından sonra Azərbaycanın hünərmənləri ilə ədəbi şəxsiyyətləri dünyanın diq-qətini çəkmək üçün pəxləni öldürülməkdə olan Ur-mu gölünün simgesi olaraq seçilib.Hər gün Azər-baycanın hər yerində olduğu kimi bu səhnədə də Atabay fars qonaqlara görə öz doğma bacoğlusunu'yla farsca danışır. Özü də qonaqlar onların vətəninə gəlib, onları qonaq getməyib! Dünyanın heç yerində özünə bunca xor baxan bir millət görə bilməzsiniz.- Filmin mətni, eləcə də quruluşuna görə, oyunçula-rasəhnə bəzəyi (qrim) o qədər də lazımlıdır. Yal-nız hovuzda düşərək Aydının başının çapılıb qana-ması, bir də Atabayın üz-gözündəki cızıqları gərsöt-mək üçün işlənmis bəzəklər çox doğal alınıb.

(Davamu 16-çı səhifədə)

ODDƏRƏK

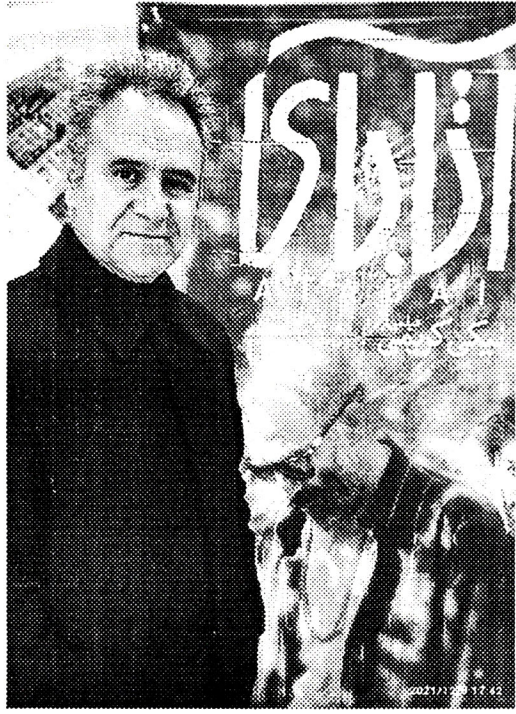
№01 (1081) 06 yanvar 2022-ci il

(Əvvəli 9-cu səhifədə)

Obrazların geyimi çox uyğun seçilib. Atabayın mindiyi Kadilak, çağdaş qərb dünyası modlarına uyğun rəsmi olmayangeyimi, qərb dünyası musiqisi, hərdən də Tatlısəs dinləməsi boynundan asdığı kəhrəbayı təsbəh ilə böyük paradoks yaradır. O paradoksları yaşayan obraz aşiq musiqisini toyda susdurur. Ama dostu Yəhyanın yoldaşının yasına gedərkən, el içində heç də bəyənilməyən bir iş görür. Yasa gedənlər arasında Atabayınbatı (qərb) musiqisidinləməsi başqalarında ən azı etiraz yaratmaq üçün dir. Ancaq, Dağ başındakı göldə qırmızı bayram balıqalarının haradan gəlməsini sorub soruşdurmayan kütlə mədəniyyətinə tam özgə olan durumlarda da etiraz etməsini başara bilmir.

Musiqi baxımından sa çox da uğurlu çıxmayıb. Filmin sonundakı musiqidən görünür filmin mətninə ondan güclü bir əsər yaratmaq olardı. Örnək üçün, uluscul, yerli musi-

SENARİSTİN VƏTƏN SEVDASI

qi ilə çağdaş dünya musiqisi qarışımından tam yeni bir əsər yaratmaq olardı.

Atabay filmin sovuunu (mesajını) ilginç bir səhnə ilə çatdırmaq istəyir. Dostu Yəhyaya "Dəyişmək gərək! Dəyişmək üçün içindəki alovu söndürməlisən. Söndürmədikcə bu od getdiyi yerləri yandırır yaxacaqdır" demək istəyir. Atabay bunun üçün Yəhya'yla birlikdə bir təpənin üstünə çıxıb bir təkərə benzən töküüb yandırdıqdan sonra aşağıya helləyirlər. Umuruq bu filmə baxanlar bu səhnəni tərsinə başa düşüb əyləncə üçün sabah dağları oda çəkməzlər!

Senarist Atabay obrazının özünə olan baxışını çox anlamlı bir simgə ilə görsətməyə çalışır. Atabay kəndə diqqət'lə baxanda dərbin'lə yuxarıdan baxır. Bu səhnələr Atabay obrazı kimi yaşayanların öz kəndlərinə aşağı göz'lə baxdığını simgələyir. Elə insanlar toplumun basqısı altında özlərinə, eləcə də öz uluscul kimliklərinə arxayınlıq'la yox, alçalıcı göz'lə baxırlar. Özünə, özlüyünə xor baxan bir toplumun üzələri Aranda buğdadan, Bağdatda xurmadan qalır!

Üst-üstə, film senario, yönətməlik, oyunçuluq, quruluş, geyim, işıqlandırma, səhnə seçimi baxımlarından uğurlu sayılır. Bu gözəl filmin başda senaristi, baş rolunu Hadi Hicazifər cənablarına, yönətməni Niki Kərimi xanıma, dsətəkçisi Qulamrza Bəhari bəyə dərin təşəkkürlərimizi bildirib vətən sevgisi ilə yaşayan bütün igidlərə can sağlığı, uğurlar diləyirik.